

HUBERT ROLAND, MARNIX BEYEN & GREET DRAYE (Hrsg.)

Deutschlandbilder in Belgien 1830-1940 – (Studien zur Geschichte und Kultur Nordwest-europas, Band 22)

Münster/New York/München/Berlin, Waxmann, 2011, 478 p.

Belgische deskundigen uit verschillende disciplines – vooral cultuurgeschiedenis en verschillende vormen van literatuurwetenschap – hebben een bundel samengesteld waarin diverse aspecten van de culturele relaties en beeldvorming tussen België en Duitsland in de periode tussen 1830 en 1940 behandeld worden. De relaties en wederzijdse beeldvorming (*'imagologie'*) tussen Duitsland en zijn burens vormen een thema waarover reeds uitgebreid is gepubliceerd. België heeft ook op dit vlak steeds tussen zijn beide buurlanden Nederland en Frankrijk geschipperd. De Frans-Duitse relaties zijn enerzijds zwaar getekend door de complexe, vaak vijandige, verhoudingen tussen de twee Europese grootmachten waarvan de oorsprong tot diep in de vroegmoderne tijd teruggaat. Tussen Nederland en Duitsland zijn de verhoudingen pas getroebleerd geraakt door de voor Nederland traumatische bezettingsjaren tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het historisch onderzoek heeft deze gegevens opgepikt en hier al veel studie aan gewijd.

België neemt tussen zijn burens een aparte positie in. Voor België spelen de cesuren van 1830, 1870 of 1940 nauwelijks een rol van betekenis in de verhoudingen met de grote oosterbuur. In feite nemen de Belgische verhoudingen tot Duitsland een middenpositie in tussen Frankrijk en Nederland. Daarnaast zijn ze door een grotere mate van complexiteit

en interne tegenstellingen getekend. In het geval van de Frans-Duitse verhoudingen was de opkomst van integraal nationalistische en sociaal-darwinistische denkbeelden na de Franse nederlaag in 1871 belangrijk. In het geval van de Nederlands-Duitse verhoudingen was het trauma van de geschonden neutraliteit van 1940 van doorslaggevend belang. België onderging de invloed van Frankrijk en de daar vigerende Duitslandbeelden al vanaf het einde van de 19de eeuw. Maar net zoals Nederland moest het in de eeuw van de wereldoorlogen het lot van de kleine zwakke buurstaten van het machtige Duitsland ondergaan. De schok kwam voor België echter veel vroeger dan voor Nederland. Anti-Duitse gevoelens en anti-Germanisme vonden na 1914-18 in België misschien nog heftiger dan in Frankrijk een gunstige voedingsbodem.

Zowel voor de politieke als culturele ontwikkelingen staat dus onomstotelijk vast dat de brutale inval van 4 augustus 1914 en de vier daaropvolgende jaren van oorlogsgeweld de relaties en de beeldvorming tussen België en zijn Duitse buur geen goed hebben gedaan. Door de Belgische politieke en intellectuele elites was de Duitse invloed tussen de oprichting van de onafhankelijke staat en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog over het algemeen nog als zeer positief ervaren. Dat gold zowel voor het Nederlandstalige als Franstalige landsgedeelte. De breuk en de confrontatie kwamen er niet alleen door de oorlogsomstandigheden in enge zin, maar wellicht meer nog door de ideologische *Weltkrieg der Geister*. België sloot zich aan bij de gemeenschap van Westerse landen, vooral ook mentaal, en zag zich geconfronteerd met het semi-autoritaire Duitsland dat zich aan zijn positie als *mitteleuropäische* grootmacht laafde, waar de vruchten van een superieur

gewaande *Kultur* werden gekoesterd. Wat dat laatste betekende, was in feite een onverholen geestelijke oorlogsverklaring aan het westerse beschavingsmodel.

Vele Belgische intellectuelen hadden tot vóór 1914 het wezen van de *l'âme belge* gedefinieerd als een *fusion de romanisme et de germanisme*. Van een dergelijke lofzang op een cultureel syncretisme als wezenskenmerk van de Belgische ziel kon na het debacle van de Grote Oorlog geen sprake meer zijn. In het tijdperk van het opkomende totalitarisme, en van een agressief Duits nationalisme in het bijzonder, verloor *Deutschfreundlichkeit* haar ideologische maagdelijkheid. Politiek neutrale liefde voor de Duitse cultuur, zoals dat voor andere buitenlandse culturen wel mogelijk bleef, werd zo goed als onmogelijk. Beeldvorming over de anderen – in dit geval de Duitsers – gaat natuurlijk steeds hand in hand met een perceptie over zichzelf. Dat geldt ook voor de Belgen, of voor Vlamingen en Franstaligen. Het veranderende Duitslandbeeld geraakte zo verankerd en verstrikt in het Belgische communautaire kluwen. Beelden over de ‘andere’ Duitser droegen zo bij aan het beeld van de ‘eigen’ identiteit.

Een caleidoscoop aan beelden en zelfbeelden wordt in het boek gepresenteerd aan de hand van voorbeelden uit de literatuur, de kunsten, en diverse wetenschappen. Hans-Joachim Lope bespreekt de *Deutschlandbilder* in de Belgische Franstalige literatuur tot aan het uitbreken van de Frans-Duitse oorlog. Marcel Desmedt onderzoekt de filologische contacten tussen Duitsland en Vlaanderen in de eerste helft van de negentiende eeuw. Greet Draye gaat op zoek naar Vlaamse schrijvers en dichters die in Duitsland hun licht opstaken tot aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Laurence Brogniez kijkt naar het beeld van Duitsland in de opbloeiende “Noordse” mythologie bij Belgische Franstalige symbolisten. Reuzen uit het Duitse culturele leven en hun weerklink in België worden onderzocht, zoals in het geval van Richard Wagner (door Joachim Schultz) of Friedrich Nietzsche (door Benjamin Biebuyck en Hans Vandevoorde). Pieter Dhondt bespreekt de invloed van het Duitse model op de ontwikkeling van de medische faculteiten in België, en Geneviève Warland doet dit voor de academische geschiedeniswetenschap. Meer in het algemeen kijkt Evert Peeters naar de invloed van de Duitse *Lebensreform*-beweging in België, zoals die een uitdrukking vond in onder meer de alternatieve geneeskunde, het vegetarisme en het naturisme.

Onvergelijkbaar veel heftiger dan mei 1940 werd de Duitse invasie op 4 augustus 1914 door het Belgische publiek als een schok ervaren. Sophie De Schaepdrijver bespreekt de rol van de Belgische intellectuelen in het ontwikkelen van een retorische oorlogscultuur. Dat neemt niet weg dat met name in de milieus van de intellectuele en artistieke avant-garde onmiddellijk na de oorlog reeds de paden voor een culturele demobilisatie werden geëffend. Groot waren de culturele transfers tussen de moderne culturele metropolen Berlijn en Antwerpen. An Paenhuysen beschrijft de mythevorming rond beide kunsten cultuurmetropolen aan de hand van talrijke individuele contacten en uitwisselingen in de jaren die aan Hitlers machtsovername vooraf gingen. Groot was de culturele zuigkracht die van het internationale centrum Berlijn op het perifere Antwerpen uitging. Hetzelfde wordt op het nationale niveau onderzocht door Virginie Devillez. Voor zowel de Vlaamse (Lut Missine) als Franstalige literatuur (Hubert

Roland), maar ook voor de muziek (Staf Vos) gelden dezelfde complexe en vaak tegenstrijdige mechanismen in de culturele en artistieke transfers tijdens het interbellum. Extreem toegespitst geldt dit natuurlijk voor de literatuur uit het recent geannexeerde Duitstalige België, zoals onderzocht door Philippe Beck.

Zoals gebruikelijk is bij bundels, presenteert ook dit boek zich als een uitnodiging om verder onderzoek te verrichten naar het centrale thema dat hier aan bod komt. Dat kan op twee verschillende manieren begrepen worden. De voorbeelden die worden besproken zijn te fragmentarisch om tot een gedurfde synthese te komen. Daarvoor komen de voorbeelden ook te veel en te uitsluitend uit de literaire en artistieke wereld. Om tot een meer algemene studie over het Duitslandbeeld in België te komen, zouden dus ook de politiek, de media en de migratiegeschiedenis aan bod moeten komen. En vervolgens wacht dit onderzoek op een vervolg over de naoorlogse periode tot nu. Alleszins is het goed dat dit boek in het Duits is verschenen en dat op die manier de inspanningen van Belgische historici en literatuurwetenschappers ook in Duitsland worden waargenomen.

Georgi Verbeeck